

DRUGA ČETA 5. BATALJONA 4. BRIGADE

D rugu čet u 5. bataljona 4. proleterske crnogorske brigade nisu sačinjavali samo borci iz Crne Gore koji su prije devet mjeseci došli u Bosansku krajinu, već je ona popunjena borcima iz Dalmacije, Bosne i sa Korduna. Različitog uzrasta, zanimanja, i navika, ali jedinstveni u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača, imali smo uticaja jedan na drugoga i ginuli jedan za drugoga.

10. februara 1943. godine četa se našla na prilazima Imotskom. Vodnici i desetari su još u koloni dobili zadatak: napadati preko jedne čiste poljane i dejstvovati za ovladavanje Imotskim. Poljana je bila opasana kamenom ogradom koju su posjele ustaše. Na 2 km ispred Imotskog ustaše su isturile grupe naoružane automatskim oružjem i bombama. Osule su jaku vatru po streljačkom stroju naše čete koja im se približavala.

Naša bombaška grupa krenu naprijed, a glavnina čete otvori vatru i podrža bombaše. Trebalo je da pređu oko 500 m brisanog prostora, podiđu kamenoj ograd i odakle su ustaše otvorale najjaču vatru i unište mitraljesku posadu ustaša koja je kočila pokret čete. Bombaši su bili blizu cilja. Milutin Minić Minjoš, pomoćnik komesara čete,¹ komandova »juriš« vodu s kojim se kretao. Time je skrenuo pažnju ustaša i ove otvorise vatru, a naši bombaši to iskoristiše da izvrše svoj zadatak. Minjoš je jurišao na čelu ostalih, ali ne za dugo. Pade smrtno pogođen ovaj omiljeni drug, član KPJ od 1938. godine, cijenjen u čitavom bataljonu i svome kraju. Svoje revolucionarno iskustvo prenosio je na mlađe drugove.

Pogibija Minjoša nije nas obeshrabrila. Borci su poletjeli ka kamenoj ograd i. Bombaška grupa je uništila mitraljesku[^]

¹ Poginuo na Imotskom.

posadu ustaša koje odmah zatim u paničnom bjekstvu odstupiše ka samom gradu.

U prvi sumrak približavali smo se usamljenoj čuki odakle su ustaše otvarale vatru. Četi je naređeno da zastane. Josip Malović, komandir čete, pozva desetare i vodnike i saopšti da ćemo sahranu poginulog Minjoša obaviti kad oslobodimo Imotski. Odredi stražu od 3 čovjeka da čuvaju mrtvog druga, a ostalima naredi juriš na Imotski, odakle su ustaše otvarale vatru iz nekoliko betonskih bunkera. Četa je na svom pravcu trebalo da savlada i žičanu ogradu. Svaki vod dobi pravac napada i četa krenu.

Ustaše otvoriše vatru po streljačkom stroju čete. Našli smo se blizu bunkera, ali naprijed se nije moglo. Žičana ograda onemogućila je pokret. Borci pokušашe da savladaju ovu prepreku, ali bez uspjeha. Posebno se zbog toga ljutio Damjan Broćeta², iz bombaške grupe koji je prije 6 mjeseci došao u četu. Rodom je iz sela Sajkovića. Ustaše su mu zvjerski pobile: oca, majku, brata i sestre. S nestrpljenjem je očekivao svaki nov početak borbe da bi osvetio svoje najmilije i mrtve drugove. Želio je pobiti sve ustaše, a prilikom njihovog napada na Sajkoviće, gvozdenim vilama ubio je ustašu i oduzeo mu mitraljez. Sada je bio očajan zbog ove prepreke, vikao je i psovao. Drugovi su ga umirivali.

Četa je tražila mogućnost da zaobiđe žičanu ogradu, ne prestajući da baca »kragujevke« na bunkere. Vođa bombaša bio je Gilè Zivković iz Savnika, izuzetno hrabar borac. Uvijek je bio sa bombašima. Uvijek veseo i raspoložen.³ I sada je bio s punom torbom bombi ispred čete i bacao ih na bunkere. Tražio je način da zaobiđe ustaše s leđa. Spustio se kroz strmu uvalu na levom krilu čete i upao u jednu kuću u kojoj je bilo 10 ustaša. Hitro je iskočio kroz prozor i spolja ubacio »kragujevku«. »Napred proleterii, evo nas u Imotskom!«, čuše drugovi Giletov glas. Eksplozija i Giletov uzvik kao da izazvaše pometnju ustaša ispred naše čete. Otvorismo jaču vatru, a bombaška grupa, zaobišavši ih s leđa, upade u bunker.

Poslije pola noći četa je ušla u centar Imotskog, gdje su otpor davale još samo pojedine grupice ustaša, ali su i one

² Poginuo na Oštroj gomili, braneći teško ranjenog komandira čete od četnika.

³ Poginuo u borbama na Sutjesci juna 1943. godine.

likvidirane. Gilè je bio pohvaljen od štaba bataljona, a i kritikovan zbog neopreznosti. Juriši 2. čete urodili su plodom. Imotski je oslobođen.

Poslije odmora naš bataljon je izvršio pokret ka Posušju i dalje ka Neretvi. Nagađali smo kuda se ide. Većina je smatrala da se ide prema Hercegovini i Crnoj Gori, gdje je jedan dio boraca upravo i želio da se pojavi. Interesovalo ih je šta je s drugovima koji su ostali u pozadini, kao i s porodicama ostavljenim na milost i nemilost četničkoj bandi.

Praćeni nevremenom, bez odmora i zastanka, spustili smo se ka kanjonima Neretve. Što smo se više približavali Jablanici, zadatak nam je bivao sve jasniji. Italijani su otvarali artiljerijsku vatru od čije su tutnjave odjekivali kanjoni Neretve, pa se nismo mogli ni sporazumijevati. Četa se kretala po vodovima i desetinama. Predveče je stigla blizu mosta, odakle su Italijani otvarali mitraljesku vatru. Noć, omiljenu za dejstvo proletera, čekali smo s nestrpljenjem. Vrijeme do noći od dva časa trebalo je što bolje iskoristiti za upoznavanje terena i preciziranje narednih zadataka.

Blizu mosta, pokraj Neretve, prostirala se veća uvala (slična pećini) po kojoj se mogao razmjestiti čitav bataljon. Našoj četi je naređeno da se zaustavi u uvali. Na suprotnu stranu smo izbacili osmatrače i dva puškomitraljeska odjeljenja za obezbjeđenje. Počele su pripreme za napad. Održan je kratak sastanak komunista čete. Komandir je s vodnicima i desetarima otišao na ivicu uvale gdje su već bili osmatračići i izdao zadatke vodovima i bombaškoj grupi. Dok smo bili blizu mosta (uvala), svaki borac, odjeljenje i vod dobili su zadatak; posebno su precizirani zadaci bombašima. S Giletom Živkovićem, Vukom Vračarom⁴ i Damjanom Broćetom pošao sam na izvršenje zadatka. Pridružio nam se, kao i ranije, i komandir čete Josip Malović.

U prvi sumrak 20. februara komandir čete izdao je naređenje za pokret. Četa se, izišavši iz uvala, razvila u streljački stroj. Svaki borac je išao prema dobivenom zadatku. Upadosmo u prve kuće Jablanice. Neprijatelj osu vatru po streljačkom stroju iz betonskog bunkera koji se nalazio na sredini ceste i gdje je bila neprijateljska posada sa dva puškomitraljeza, čime nam je onemogućeno kretanje. Stoga komandir Malović naredi jači pritisak vatrom u pravcu bunkera, a bombašima da krenu za njim.

⁴ Poginuo na Sutjesci juna 1943. godine.

Sijalice su obasjavale ulicu i omogućile neprijatelju da prati svaki naš pokret. Malo smo zastali i šapatom se dogovarali da krenemo jarugom između ceste i pruge. U stvari, trebalo je da savladamo prostor od 400 do 500 m do bunkera. Da bismo postigli uspjeh, bunker smo morali zaobići s leđa, ubaciti bombe, osuti puščanu i mitraljesku vatru, likvidirati posadu i nastaviti dejstva. Pokret je bio dosta spor. Stigli smo u visinu bunkera, a onda ga i zaobišli i osmotrili. Na njemu je bio veći otvor u obliku vrata kroz koja je posada neprijatelja ulazila i izlazila. Vremena nije bilo za razmišljanje. Brzo smo se odlučili. Hitro smo se prebacili do bunkera i ubacili bombe koje su pogodile cilj. Nastade tajac. To smo iskoristili i odmah smo otvorili snažnu puščanu i mitraljesku vatru u vrata bunkera. Tako smo uspjeli da likvidiramo i ovu prepreku.

Zatim smo krenuli prema većoj zgradi odakle je neprijatelj otvorio jaku vatru. To je bio hotel, pretvoren u tvrđavu, sa jakom italijanskom posadom i 23 bivša jugoslovenska žandarma. Prozori hotela bili su ispunjeni džakovima pijeska. Prilaz bombašima bio je težak, a prozori visoki. Četa je stoga usmjerila cjelokupnu vatru na hotel, iz kojeg su Italijani i žandarmi davali očajnički otpor. Nekoliko puta, pod zaštitom vatre cele čete, bombaši su prilazili prozorima hotela i ubacivali bombe. Bombaš Vuko Vračar iz Pive u dva maha uspio je da ubaci »kragujevke« kroz prozor prvog sprata, te se neprijatelj više nije pojavljivao na prozorima. Italijani su i dalje otvarali vrlo jaku vatru, ali nepreciznu.

Posebne poteškoće u ovladivanju hotelom stvarao je blindirani voz koji je krstario između mosta na Neretvi i grada i otvarao vatru duž pruge po streljačkom stroju čete. Pojavljivala se zora. Posljednji pokušaji da se ovlada uporištem — hotelom nisu dali rezultat. Blindirani voz, krstareći prugom, bio je posebna briga i četi i bataljonu u cjelini. Trebalo je presjeći prugu i onemogućiti mu krstarenje. Taj zadatak je dobila bombaška grupa. Gilè je odlučio da pođemo samo nas dvojica, kako se ne bi svi izlagali opasnosti.

Trebalo je dopuzati do pruge i postaviti mine. Poneli smo sobom bombe i puškomitraljez. Trebalo je da pređemo preko poljane tučene jakom koncentričnom vatrom. Četa je otvorila vatru na hotel i omogućila nam da pređemo prostor do pruge. Postavio sam puškomitraljez pored šine i otvarao vatru u pravcu

željezničke stanice, dok je Gilè postavljao mine. Kada je bilo sve gotovo, četa je izvršila snažan pritisak na hotel, a mi smo aktivirali mine i sklonili se u jednu jarugu pokraj pruge. Odjeknula je eksplozija i pruga je poletjela u zrak. Poslije toga smo se Gilè i ja vratili u četu.

Oko 10 časova u streljački stroj čete stigla su dva topa i počela da tuku hotel. Bombaška grupa je pod zaštitom puškomitraljeske i vatre topova ubacila bombe na prvi sprat. U posljednjem jurišu poginula su nam 3 borca (čijih se imena, na žalost, više ne sjećam). Oko 11 časova neprijatelj je kapitulirao i predao oružje. Zarobljeno je 150 Italijana i nešto žandarma.

Poslije toga četa je produžila prema bivšoj austrijskoj kasarni sazidanoj na isturenom brežuljku koji je odavde izgledao kao da je nastao od godinama gomilanog smeća ovog malog gradića na obalama Neretve. Ostale čete našeg bataljona već su vodile borbu za ovo utvrđenje. Povezali smo se s njima. Tada su nam drugovi saopštili da je poginula Danica Janjić iz sela Godijelje kod Šavnika. S mrtvog tijela svoga brata Danica je u Pljevljima skinula pušku i poslala da ga sveti: »Tući ću neprijatelja, dragi brate, i za tebe i sebe« — bila je Daničina zakletva nad mrtvim bratom. Sada je ustaško zrno prekinulo i njen život, a mi, njeni drugovi, zaveštali smo se da ćemo je osvijetiti.

Oko 12 časova italijanski avioni bezuspješno su pokušali da dostave opkoljenom garnizonu hranu, a grad su zasipali bombama. Kasarna je pala uz strašnu eksploziju. Malodušni italijanski komandant nije pretpostavljao da je eksploziju mogao izazvati pogodak minobacačke granate u skladište municije, pri čemu je odvaljen zid kasarne, zajedno s italijanskim vojnicima, odletio u vazduh. On je mislio da smo potkopali tunel ispod kasarne i minirali, te su se pokolebali. To su iskoristili naši borci i upali u kasarnu. Otpor je bio odmah savladan. Zarobljeno je oko 700 vojnika i oficira. Sproveli smo ih stazom u grad. Kod kasarne se naša četa sastala s drugim bataljonima naše brigade.

Ceta je odmah pristupila organizovanju ishrane i kraćem odmoru. Zaplijenjena količina odjeće i obuće podijeljena je najslabije obučanim borcima. Poslije ove akcije bataljon je krenuo na Konjic, gdje su se neki bataljoni naše brigade borili već nekoliko dana. Kad smo oko pola noći stigli u Ostrožac, koman-

dir čete pozvao je vodnike i desetare i objasnio da bataljon neće ići ka Konjicu već se vraća ka Prozoru i Vilića gumnu, gdje su Nijemci ugrožavali naše ranjenike. Mnogima je teško padalo što se vraćamo, jer smo očekivali susret s drugovima u Crnoj Gori. Održan je sastanak komunista i postavljeni su zadaci. Ranjenici su bili u teškoj situaciji! Tito je izdao naredenje da se ranjenici moraju spasiti! Dakle, sa ostalim jedinicama na spasavanje ranjenika!

Poslije napornog marša u popodnevnim časovima četa je stigla ispod Vilića gumna. Međutim, od 9 časova izjutra dijelovi naše brigade vodili su borbu za sam vrh ovog brda. Stigla je naša četa i lijevo od 2. bataljona počela borbu. Kad je prešla preko jedne gole kose koju je branio jedan dio 2. bataljona, na ivici šume došlo je do sukoba s Nijemcima. Oni su se nalazili u šumi 200 m ispod vrha, zauzeli zaklone iza debelih bukovih stabala utonulih u bijeli sniježni pokrivač više od pola metra. Naš prvi pokušaj da protjeramo Nijemce ostao je bez uspjeha. Oni su imali isturen jedan puškomitraljez (»šarac«) koji je tukao desno krilo naše čete. Nikako da prodremo kroz šumu. Već se spuštala noć. Hladnoća je bila velika, naročito su zeble noge. Pomoćnik puškomitraljesca Blaž žalio se da ne može da izdrži hladnoću. Upućen je u komoru da se ogrije i vratio se poslije pola noći.

Stalno smo razmišljali kako da likvidiramo istureni puškomitraljez neprijatelja, jer nam je bio kočnica za dalje dejstvo. Puškomitraljezac Dušan Krneta⁵ (sedamnaestogodišnji mladić koji je prije šest mjeseci iz Kninske krajine stigao u našu četvu i zbog ispoljene hrabrosti brzo dobio puškomitraljez), zatražio je da bombama lično likvidira njemačku posadu. To mu je i odobreno pa je puškomitraljez predao Vuku Vračaru koji će otvarati vatru na istureni njemački puškomitraljez, a četa je vršila pritisak na Nijemce u šumi. Krneta je pošao sa bombama da zaobide njemačku posadu. Povukao se nešto unazad i počeo da puzi. Četa je otvarala vatru po Nijemcima. Prošlo je gotovo pola sata od Krnetinog odlaska kad se začu eksplozija prvo jedne, a zatim i druge bombe, tačno gdje se nalazila njemačka posada. Četa je zatim krenula na juriš i brzo protjerala Nijemce, a Krneta se sa zaplijenjenim »šarcem« samo priključio jurišu čete.

⁵ Poginuo 1944. godine u Srbiji.

U jutarnjim časovima krenuli smo prema Donjem Vakufu, a oko podne izbili na gole kose iznad Gornjeg Vakufa, odakle su Nijemci davali jači otpor. Četa je, razvijena u streljački stroj, jurišala. Puškomitraljezac Sekule Zugić, iz Jezera, kosio je puškomitraljezom Nijemce. I baš tamo gdje će četa da završi svoj zadatak, pogodili su ga. Prva mu je pritrčala sestra Zora koja je bila u istoj četi. Bio je to veliki gubitak čete. Sahranili smo ga gdje je i poginuo, opraštajući se posljednji put sa dragim drugom.

Poslije protjerivanja Nijemaca u pravcu Bugojna vraćali smo se prema Prozoru. Iscrpljeni danonoćnim borbama, maršovali smo bez predaha. Svaki borac je mislio da što prije stigne do četne kuhinje koja je ostala u blizini Prozora gdje ćemo se i odmoriti. Ali smo se u tome prevarili. Stigavši u četnu komoru nahranili smo se, ali odmora nije bilo. Pokret je odmah nastavljen, i to u pravcu Jablanice. Pitali smo se kuda se ide. Čuli smo da su mostovi na Neretvi porušeni, a četnici Draže Mihailovića da su zauzeli Jablanicu. Ali nas to nije demoralisalo. Drugi dan, pred sumrak, stigli smo u Jablanicu.

Ne zadržavajući se pošli smo u pravcu srušenog mosta. Noć je bila tamna, prst se pred okom nije vidio. Drug druga na korak nije mogao razlikovati. Četa je zastala kod mosta i posjedala. U tamnoj noći čula se lupa čekića koja se miješala s hukom Neretve. Borci Pionirske čete Vrhovnog štaba užurbano su gradili privremeni most kako bi sljedećeg dana preko njega prešli ranjenici, komora i ostale jedinice. Trebalo je što prije preći Neretvu i razbiti četničku bandu Draže Mihailovića koja je pružala jak otpor iznad Konjica i sela Bijele!

Za vrijeme odmora saznali smo da su borci 2. dalmatinske brigade prešli preko Neretve i likvidirali četničku posadu oko mosta. Počeli smo i mi jedan po jedan prelaziti, pridržavajući se za ogradu gvozdene konstrukcije mosta. Peli smo se uz strme obale Neretve držeći se čvrsto za gvozdene šine mosta koje su bile pale prilikom rušenja. I najmanja neopreznost značila je smrt.

Pošto se četa prebacila, nastavila je marš prema Konjicu. Uz put smo nailazili na tragove velikih borbi koje je vodila 2. dalmatinska brigada sa četničkom bandom. Čim je stigla iznad sela Bijele, četa je odmah stupila u borbu. Četnici su očajnički jurišali, potpomognuti jakom artiljerijskom i minoba-

čačkom vatrom od Italijana i Nijemaca. Odbili smo nekoliko njihovih juriša proređujući njihove strojeve. Komandir čete išao je od borca do borca ne zaklanjajući se, a oko podne je naredio napad. I čitav bataljon je bio u napadu. Ni strme padine prema selu Bijela nisu nas mogle u tome spriječiti. Četnici su počeli da bježe ostavljajući dijelove komore i bacajući oružje. Bježali su glavom bez obzira samo da spasu goli život. Na liniji: Glavatičevo — Kalinovik — Nevesinje pokušali su da spriječe naše napredovanje prema Hercegovini i Crnoj Gori, ali nisu uspjeli.

U pravcu Glavatičeva nailazili smo na zbjegove ljudi, žena i djece koji su se sklonili pod uticajem četničke propagande po kojoj partizani, tobože, ubijaju i kolju. Brzo smo ih u to razuvjerali, razgovarajući prisno kao sin sa ocem, brat sa sestrom. Oni su se poslije susreta s nama vraćali svojim kućama. Otpale su sve klevete pred humanim postupcima proletera.

Četa je u sastavu bataljona iz pokreta napadala Glavatičevo, da bi po ovladivanju ovim četničkim uporištem nastavila pokret ka Nevesinjskom polju. U prvi sumrak četnici su iz straha počeli da otvaraju jaku vatru. Usvojili su italijansku taktiku da pucaju iako nikoga ne vide. Podilazili smo neprijateljskom pložaju. Što se četa više približavala, četnici su sve više otvarali vatru. Ne osvrćući se nimalo na njihovo puškaranje, podilazili smo, a onda su bombaši dobili riječ. Jevrem Dakić⁶ i Gilè Zivković su bili među prvima. Četa je za momenat zastala. Pripremili smo se za još jedan juriš. U posljednje vrijeme četa ih je izvela na desetine. Bombaši su krenuli naprijed, a četa za njima. Sinula je vatra, začula se strašna eksplozija bombi, a zatim: »Juriš, proleterii!« Upali smo u četničke rovove i pomiješali se s njima. Nastala je prava panika kod četnika. Ostavljali su ranjenike, municiju, oružje i bježali da spasu goli život. Jevrem Dakić je ove noći čuda činio od četnika zasipajući ih bombama.

Poslije ove akcije četa je u sastavu bataljona trebalo da se odmori i nahrani jer čitav dan i noć nismo ništa jeli. Ali opet odmora nije bilo. Već u popodnevnim časovima čula se huka motora. Italijani! Brzo se četa spremila i u sastavu bataljona krenula ka Nevesinjskom polju. Kolona se pela prema planini

e Umro u martu 1943. godine kod Gacka.

Crvnju koja je bila pod snijegom. Na horizontu se primjećivalo nekoliko ljudi. Kasnije se pojavila čitava neprijateljska kolona. Namjera im je bila da zaobiđu i udare u bok našeg bataljona.

Pomjerali smo se u ulijevo i zaposjeli položaje na donjim padinama Crvnja, iznad Nevesinjskog polja. Zadatak je bio da po svaku cijenu zadržimo položaje, što bi značilo izvršiti pola zadatka. Razvila se strašna borba, u kojoj neprijatelj nije ustuknuo ni pred gubicima. Padali su kao snoplje. Mi smo ostali nepomični. Svi borci su vrlo precizno nišani i proređivali neprijateljski stroj, a ovaj je stalno navaljivao. Komandir čete, po starom običaju, obilazio je borce i davao im zadatke. Ovog puta smo se svi čudili kako ga u strašnoj neprijateljskoj vatri ne pogodi zrno. Pojedini su se na njega veoma ljutili što ne zauzme zaklon, ali on kao da se zarekao da neće leći.

Pritisak neprijatelja na položaje naše čete bio je strašan. Nismo imali vremena ni ranjenicima da pomognemo. Međutim, oni su nastavili borbu dok im je krv iz rana tekla po snijegu. Proleter i su i ovog puta izdržali. 3. četa našeg bataljona, predvođena narodnim herojem Jevremom Grbovićem, zauzela je vrh planine Crvanj, čime je bok naše čete bio obezbijeđen. Borba je nastavljena do kasno u noć. Neprijatelj je bio razbijen te je počeo da bježi.

2. četa 5. bataljona je sjutradan stigla u Kifino Selo koje je bilo potpuno prazno. Još dok smo maršovali bili smo upozoreni da je selo neprijateljski raspoloženo prema nama. Sve što je moglo nositi pušku, pobjeglo je i svrstalo se u četničke redove. Ostao je samo poneki starac, žena i nejak djeca. Mislili su da ćemo ih pobiti, kako su nam kasnije pričali. Odmarali smo se 2—3 dana. Drugovi su razgovarali sa mještanima, brzo ih uvjerali da je četnička propaganda laž. Svakog dana sve više ih se vraćalo kućama. Sa nama su počeli da pjevaju partizanske pjesme. Kad smo polazili bilo im je žao. Sada je selo bilo puno ljudi, žena i djece. Postupali smo kao i uvijek — proleterski. Za ova dva dana koliko smo bili u Kifinom Selu ostavili smo najljepše utiske kod naroda.

Naša četa je, 22. marta, zajedno sa bataljonom, učestvovala u napadu na Nevesinje. Kolona čete je išla nečujno prema Nevesinju. Noć je bila vedra i sa mjesečinom. Vidjelo se kao u podne, ali je bilo prilično hladno. Podišli smo neprijateljskim položajima. Četnici su otvorili vrlo jaku vatru na našu kolonu.

•Četa je prišla na određeno odstojanje i izvršila juriš. Gromoglasno »ura« čulo se sa svih strana. Četnici su bježali napuštajući prve položaje, i ne pruživši jači otpor. Noću, 22/23. marta oslobođeno je Nevesinje. Sjutradan su nas smjenili dijelovi 9. dalmatinske divizije, a mi smo pošli u pravcu Savnika, napadajući i maršujući danonoćno, razbijajući četničku bandu na teritoriji sreza durmitorskog.

2. četa 5. bataljona 4. crnogorske brigade je od 10. februara do 22. marta 1943. godine iz borbe u borbu, iz juriša u juriš, prešla vrlo težak put. Za ovih mjesec i nešto više dana, tako reći bez odmora, bila je u borbi i pokretu, a iz njenog sastava mnogi su zauvijek ostali na poprištu borbe.

Mile RADOVIĆ

